

АЛЕКСАНДЪР МИЛЕВ ОМИР И НЕГОВОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ

chitanka.info

Първите запазени произведения в европейската литература са „Илиада“ и „Одисея“. Те са свързани с името на великия древногръцки поет Омир. Сигурни сведения за неговия живот нямаме. Запазените осем биографии са от късно време и са изпълнени с митични сведения и невероятни измислици. Не знаем със сигурност дори неговото родно място. Още в древността много градове и селища са си оспорвали честта да бъдат родно място на Омир. Достигнало е до нас двустишието:

*Селища седем се карат за родното място на Омир:
Йос, Колофон, Саламин, Хиос, Смирна, Атина и
Спарта.*

Вариантите на това двустишие посочват още четири града, а късни известия говорят дори за двадесет претенденти! Най-вероятното е, че поетът е роден в Хиос (град на остров със същото име), или в малоазийския град Смирна. Древни извори обаче единодушно посочват остров Йос като място, където той е починал и е погребан.

Противоречиви са и сведенията за времето, през което е живял Омир. Бащата на историята Херодот (484–406 г. пр.н.е.) твърди, че това е IX век пр.н.е., а другият велик гръцки историк Тукидид (471–395 г. пр.н.е.) споменава за VIII век пр.н.е. Твърдението на късните животописци на Омир, че е живял през времето на Троянската война, тоест през XII или XI век пр.н.е., не е вярно. Приема се вече като съвсем вероятно, че поетът е живял през втората половина на VIII и началото на VII век пр.н.е.

В древността никой не се е съмнявал в съществуването на Омир. Платон (429–347 г. пр.н.е.) говори, че този поет „е възпитал цяла Елада“, а пък Аристотел (384–322 г. пр.н.е.) на много места в своите книги се позовава на Омир. Към III век пр.н.е. някои учени в гр. Александрия се усъмнили в авторството на Омир за „Одисея“, но съществуването на поета не е било предмет на съмнение.

Едва през XVII век се изказват мнения от някои историци и класически филолози, че Омир не е съществувал. Дори собственото име Омир се тълкува като нарицателно със значение „заложник“, „съединител“, „слепец“ и подобни. Французинът Франсоа д'Обиняк

(умрял 1676 г.) посочва редица противоречия, композиционни недостатъци и повторения в „Илиада“, които не би допуснал един автор. А и по времето, когато се появили двете поеми, нямало още писменост според д'Обиняк. За него Омир никога не е съществувал. Това мнение се подема и обосновава от немския проф. Фридрих Волф (1750–1824 г.). Според него поемата е плод на усилията и творчеството на много поети. Техните отделни песни били обединени в едно цяло едва през VI век пр.н.е. по времето на атинския управник Пизистрат (600–528 г. пр.н.е.).

Фр. Волф става създател на „теорията на малките песни“. Макар че книгата на Волф била посрещната с възторг и неговото мнение за първоначални отделни песни, които след време били обединени в поемата „Илиада“, имало много привърженици между видни учени, поети и хора на изкуството, явили се противници на това схващане. С право те подчертавали, че писмеността е много по-стара от времето на Омир, а отделните и не съвсем важни противоречия в поемата никак не говорят против авторството на един поет. Противоречия има в „Дон Кихот“, във „Фауст“ и в други велики произведения, но въз основа на тях никой не отрича съществуването на Сервантес, на Гьоте и др. поети. Привържениците на тая теория се наричат унитаристи — те признават един автор на поемата.

Трети учени са опитали да обединят двете крайни теории и смятат, че отначало съществували две сравнително малки поеми „Праилиада“ и „Праодисея“. Те били допълвани дълго време. Според едни от привържениците на тая теория Омир е автор на първичната ядка на поемите, а според други — той е обработил първичното ядро, допълнил го е окончателно и създал двете поеми в тоя им вид, в който са запазени до нас. Тая теория печели все повече привърженици.

След разчитането на минойското писмо от XII век пр.н.е. вече никой не твърди, че не е имало писменост по времето на Омир. А след направените разкопки на древната Троя и на много градове и селища в континентална Гърция и някои от средиземноморските острови се доказва, че в поемата се говори за реални селища и за строежи, които са от различно време. Затова и Омировият въпрос, който обхваща въпросите за произхода на двете поеми, за времето на тяхното написване, за съществуването на поета Омир и т.н., вече се връща към схващането на древните: Омир е съществувал и е действителен автор

на двете поеми „Илиада“ и „Одисея“. Това обаче не изключва отделни прибавки и промени от декламаторите или преписвачите.

Преди Омир обаче е съществувала народната поезия. Съществували са и поети. В легенди и литературни произведения са запазени спомени за тях. На първо място нека споменем тракийския певец и поет Орфей, който бил толкова сладкодугмен и сладкогласен, че уж умирявал зверове и животни, пленявал одушевени и неодушевени предмети. Римският поет Овидий (умрял 17 г. от н.е. в Кюстенджа) пише за него:

*С песен неземна Орфей, певецът прославен
тракийски,
смайваше диви животни, гори и скали недостъпни.
„Метаморфози“, XI, 1–2.*

Има запазен спомен и за поета-певец Арион от Коринт, когото делфин, пленен от неговата песен, спасил от явна смърт в морето. Сам Омир споменава в своите поеми за поети. Такъв е тракиецът Тамир. На него завидели дори музите и му отнели зрението.

*Музите, гдето отдавна срещнали Тамир
от Тракия и го от песни лишили.
„Илиада“, II, 595–596.*

В двореца на Одисей на остров Итака живее певецът-поет Фемий, който неохотно весели кандидатите за ръката на Одисеевата съпруга Пенелопа. Певец-поет, на име Демодок, има и в двореца на цар Алкиной на митичния остров Феакия.

Певец и поет в онова далечно време обикновено е едно и също лице. Певците, които сами са съчинявали своите песни, се наричат аеди. Те са съчинявали песни за богове и герои, за важни събития от живота на човека: раждане и възмъжаване, женитба и смърт, празници и погребения. Понякога аедите обединявали отделни песни в едно и така се получавали по-големи творения. Наред с аедите съществували

и изпълнители на песни. Те се наричали рапсоди и били изкусни артисти-декламатори. Някои от тях обаче също са свързвали отделни песни в едно цяло и оттам името им, което значи „съшиватели на песни“. Те плачели с глас при тъжни декламации, „косите им настръхвали“ при страшни събития, та слушателите проливали сълзи заедно с тях. Благодарение на рапсодите, които знаели наизуст поемите на Омир, станало лесно тяхното записване по времето на Пизистрат.

Името „Илиада“ иде от Илион, старото име на гр. Троя в Северозападна Мала Азия, на около седем километра от Дарданелите. Следователно „Илиада“ ще рече поема за Илион (Троя). Тя е написана върху сюжет от митологията или по-специално от тъй наречения Троянски цикъл от сказания, който е дал сюжет на много литературни произведения. В поемата се описват събитията, станали през последните петдесет и един дена от десетгодишната Троянска война. Написана е в хекзаметри. Хекзаметърът е стих от шест дактила (UU). Той е взет от народната песен, но е усъвършенствуван от поета в „Илиада“ и достигнал такъв строеж, който е станал образец за всички героични поеми в гръцката и римската поезия. Стихосложението е изградено върху редуването на дълги и кратки срички. Тъй като една дълга сричка се изговаря за две единици време и е равна на две кратки срички, то в хекзаметъра волно могат да се заменят дактилните стъпки със спондеични (UU=).

Тия две стъпки имат по четири единици време при изговор. Следователно хекзаметърът в древногръцката поезия може да има 12, 13, 14, 15, 16 или 17 срички, в зависимост от това колко дактила са заменени със спондеи. При четене обаче всички хекзаметри имат по 17 единици време (последната стъпка е винаги двусрична — състои се от хорей или спондей, но се изговаря за три единици време). Затова хекзаметърът има на български 17 срички.

Хекзаметърът е дълъг стих. При неговото четене или рецитиране се налага известно спиране. Тази кратка почивка се нарича цезура и значи буквално сечене, понеже най-често сече една стъпка. Традиционно е прието да се нарича мъжка цезурата, когато е след дълга сричка, а след кратка — женска. Първата сричка на всяка стъпка в хекзаметъра е винаги дълга и се изговаря с известно повишаване на гласа. Това повишаване на гласа се нарича иктус. Останалата сричка или останалите две срички на стъпките се изговарят малко по-ниско от

първата. Това понижено изговаряне носи името тезис. Четенето на стиховете, като се спазва иктусът, тезисът и цезурата, се нарича скандиране. Стиховете на „Илиада“ винаги се скандират.

В оригинала най-често се среща цезура в третата стъпка, като мъжките цезури имат малък превес над женските. В нашия превод обаче женските цезури са повече, понеже в българския език има сравнително по-малко думи с ударение на последната сричка.

Старият Хриз бе дошъл при ахейските кораби вити.

Мощният цар Агамемнон и возждът Ахил богоравен.

Наред с тая цезура се среща и цезура в четвъртата стъпка. Тя пък обикновено се придружава с цезура във втората стъпка. Рядко има стихове с цезура само във втората или само в четвъртата стъпка.

Музо, възпей оня гибелен гняв на Ахила Пелеев.

Най-много двамата братя Атриди, водачи военни.

Жалеща грижно данайците, виждайки как те погиват.

Още Ив. Вазов е въвел в хекзаметровите стихове у нас дактилна цезура. Те са допуснати в предлагания превод като изключение:

Той на ахейските кораби сочеше пътя към Троя.

В отделни случаи се срещат стихове, които могат да се скандират с една и с две цезури:

С откуп богат да измоли от плен дъщеря си любима.

„Илиада“ има 15703 стиха. Александрийският учен Зенодот Ефески (325–264 г. пр.н.е.) разделил поемата на 24 песни според броя на буквите в гръцката азбука. Всяка песен представлява по съдържание едно завършено цяло. Заглавията на отделните песни също са от по-късно време.

Разпространението на поемата до изнамирането на книгопечатането е ставало чрез ръкописи. До нас са стигнали над сто древни ръкописа, които съдържат цялата поема или отделни части от нея. Най-старите непълни ръкописи са написани на папирус и някои датират от II век пр.н.е. Сирийският ръкопис от V век на н.е. е най-старият, който ни предлага целия текст.

Известно е, че старогръцкият език се състои от четири литературни наречия: Йонийско, еолийско, дорийско и атическо. Всяко едно от тях наречия е било здраво свързано с определен род литературно творчество. „Илиада“ е написана на особен език, който в основата си е еолийското наречие с много силно влияние на йонийския диалект. След хегемонията на Атина в политическия и културен живот на всички елини рецитаторите са заменили всички думи и форми от еолийското и йонийското наречие с атически, щом това е позволявал размерът. Така ние притежаваме поемата на особен език, който се нарича Омиров език. Той е най-старият литературен език в Европа, запазен до наше време. Естествено, че езикът в този си вид не е бил говоримият език на тогавашните елини, но той е бил понятен за всички елински племена. Омировият език се отличава с много богата лексика. Синонимите са твърде много по брой и по групи: за думата „война“ има над 13 синонима, за „копие“ — над 12, за „казвам“ — над 10 и т.н. Освен това има твърде много думи, които се употребяват само от Омир. Някои от тях дори и днес създават грижа на специалистите за правилното им тълкуване. Най-богатата морфология на гръцкия език се среща в „Илиада“ и „Одисея“. Например за родителните форми на личните местоимения в единствено число има по пет форми и за трите лица. Същото трябва да кажем за отделни глаголни форми, съществителни и т.н.

Лексиката е богата и с много сложни думи, които синтезират качества, свойства, желания, намерения и прочие. Това особено важи за епитетите. Омировите епитети са прочути. Те се отнасят до богове,

герои, неодушевени предмети, явления и отвлечени понятия. Всеки бог и всеки герой има по един или по няколко основни епитета. Ахил е „бързоног“ и „божествен“, Хектор — „мъжеубиец“, „конеукротител“ и „шлемовеец“, Агамемнон — „широковластен“, „цар на мъже“ и „пастир народен“, Одисей — „дълготърпелив“ и „хитроумен“, Зевс — „баща на хората и боговете“, „гръмовержец“ и „облакосъбирател“, Аполон — „сребролък“, „далекострелящ“ и „златомечест“, Хера — „белораменна“, „волоока“ (= с големи хубави очи) и „златотронна“, Афродита — „златна“, „усмихната мило“ и „венечноувенчана“ и т.н. Наред с тия основни епитети много от боговете и героите имат и други. Например за Ахил се употребяват 46 епитета, за Одисей — 45, за Зевс — 33, за Аполон — 17 и т.н. Някои от епитетите са общи; един и същ епитет се употребява за богове и за герои. „Белораменна“ е Хера, но и Андромаха и други героини, „бърз“ и „бързоног“ е предимно Ахил, но епитетът се употребява и за Аякс Ойлеев, а богинята Ирида е „вихрено бърза“, понеже е вестител на боговете. Значението на епитетите става още по-голямо, като се има предвид, че на гръцки език за един епитет има понякога по две, три, четири и повече синонимни думи. Например „далекострелящ“ се предава в поемата с пет думи, „бързоног“ с четири и т.н. Така езикът на „Илиада“ става твърде разнообразен, жив и изразителен, лишен от еднообразие и монотонност. Изразителни са също епитетите и на предметите: копието е „дългосенно“, морето „многошумно“ и „безродно“, небето — „безкрайно“ и т.н.

От стилните похвати на поета трябва да подчертаем на първо място сравненията. В „Илиада“ те са много повече, отколкото в „Одисея“. Сравняват се лица и предмети, конкретни и отвлечени понятия, на явления и събития — на последните дори се дава преднина. Понякога за едно и също събитие или случка има по няколко сравнения. Когато Менелай и Мерион изнасят трупа на Патрокл след упорития бой за него с троянците, поетът си служи с четири сравнения. В първото се сравнява разпаленият бой след двамата герои; с второто се подчертават усилията, които полагат двамата при носенето на трупа — те се мъчат така, както катъри, които

*Влачат по стръмна скалиста пътека от дебри
планински
тежка греда или мачта огромна за кораб
презморски,
а в бързината духа им терзаят и пот, и умора.*
XVII, 743–745.

Третото сравнение при този подвиг е за тях, които отблъскват троянците: те приличат на планински хребет, който спира напора на „силни води и реки пълноводни“. Последното сравнение е за бягащите ахейци: те бягат от Еней и Хектор

*Както безбройни скорци или гарги излитат на ято
с крясъци грозни, когато съгледат нападащ ги
ястреб,
който донася нечакана гибел на техните малки.*
XVII, 755–757

Всяко от сравненията създава твърде реален образ, а понякога представлява и хармонична завършена картина. В поемата се срещат твърде действени метафори. Морската вълна „жадува“, земята „въздиша“, медното небе „ехти“, а за мъдрия Нестор е казано:

Думи по-сладки от мед из устата му плавно течаха.
I, 249.

Поемата е била предназначена предимно за слушане. Това налага и често повтаряне на отделни стихове за подчертаване пред слушателите на известна мисъл или просто за почивка. Затова в „Илиада“ има над 800 стиха, които се повтарят. На първо място са уводните стихове като

*Властният цар Агамемнон във отговор тъй му
продума.*

I, 285.

Стиховете като този са много и те се явяват с по-големи или по-малки промени в зависимост от лицето, което говори, и лицето или лицата, на които се говори. Ето два варианта:

А бързоногият син на Пелея така му отвърна.

I, 84.

*Нестор, геренският конник, тогава така им
продума.*

II, 336.

Но има стихове, които десетки пъти се повтарят. Между тях нека споменем два:

Благонамерен към тях, заговори със думи такива.

I, 253; II, 283 и на много др.
места.

Вече охота за вино и ядене щом утолиха.

XXIII, 57.

В отделни случаи поетът така построява своето изложение, че се повтарят десетки стихове. В Девета песен Агамемнон се разкайва за своето грубо държане към Ахил и му обещава скъпи дарове, ако той се върне в боя (122–157). Същите думи повтаря и Одисей пред Ахил, но вече във второ лице (264–299).

Сюжетът на „Илиада“ е военен, но в съдържанието са вплетени твърде много битови сцени, описания на обичаи, местности, оръжия, та поемата се явява като една енциклопедия на целокупния тогавашен живот. Макар че формално описва събития, станали през последните петдесет и един дена от десетгодишната обсада на Троя, всъщност се говори за много събития, станали твърде рано, чрез умело припомняне на миналото било от самите герои, било пък от поета. Например духът на Патрокъл разказва своята автобиография (XXIII, 69–92).

В „Илиада“ има много сентенции, които са ценни не само като мисъл, но и като народна мъдрост. Например изрази като „добре е човек да се вслушва“ (I, 274).

Който безсмъртните слуша, и те благосклонно го слушат.

I, 218.

Даже глупецът признава това, що е станало вече.
XVII, 32.

Естествено е в една поема отпреди 3000 години да има неща, които за съвременния читател са странни. Това на първо място е оная обстоятелственост, която се среща при описание на всяка сцена. В нашето динамично време подробното описание на случки и събития не допада на читателя. Несъвършенството на писателската техника се проявява в ония случаи, когато Омир трябва да опише две или повече събития, които стават едновременно. За него това е тежък проблем и затова събития, които стават в едно и също време, се описват като станали едно след друго, тоест едното се изважда пред другото или пък просто едното се премълчава.

Разказвайки подробно всеки отделен епизод, в същото време поетът здраво го свързва с основната мисъл на героичната поема, в която ядката е доблестта и предаността към родината, възхвалата на честта и стремежът към войнска слава. Всички отделни епизоди, дори когато са встрани от действието, като изковаването на оръжие за Ахил

в Осемнадесета песен, пак са във връзка с главния герой. Епизод след епизод се виждат в общата верига на основната тема и се създава произведение, което само по себе си представлява завършено поетическо цяло. Всеки отделен епизод в същото време е и крачка напред в разрешаването на основния проблем — победа над онзи неповторим троянски герой, който в продължение на десет години е най-славен защитник на своето отечество.

Поемата е многопланова. Нейното действие става едновременно на Олимп и на земята, в ахейския и в троянския стан. Героите са богове, полубогове и обикновени смъртни, но надарени с качества, които ги правят достойни за участници в сонма от отбраните лица в поемата. Боговете представляват едно голямо семейство, което живее на Олимп. Всеки от тях има свой дворец, направен от бога-майстор Хефест. Те приличат на хората, но са безсмъртни, притежават всички положителни човешки качества в най-голяма степен и са всесилни. На първо място трябва да кажем, че имат човешки образ, имат свой владетел — Зевс, който е „баща на хората и боговете“. Всеки бог си има своя област на действие: Хера е богиня на семейството, Афродита — на любовта, Артемида — на лова, Аполон — на изкуството, Хермес — на търговията и корабоплаването, Хефест — на огъня и занаятите и т.н. Боговете обичат и мразят така, както и хората. Дори не са им чужди коварството, измяната, подигравката и злорадството. Когато Афродита е ранена от Диомед в боя и тръгва към Олимп, Хера и Атина се надсмиват над ранената богиня като махленки. Дори Атина отива при баща си Зевс и подигравателно му казва:

*Татко мой Зевсе, дали ще се сърдиш, че нещо ще
кажа?*

*Ето Киприда примами и някаква друга ахейка
да я последва в града на троянци, които обикна.
Милвайки нежно красивата и дългопола ахейка,
тя си одраска ръката във нейната златна карфица.*

V, 421–425.

Хера, върховната богиня, нарича Афродита „кучка безсрамна“ — епитет, който далеч не подхожда на богинята, Ареса пък вини като

„сподвижник на злите, но веки коварен“. А същият Арес се обръща към Атина Палада, богинята на мъдростта и на войната, с думите:

*Кучешка мухо! Ти пак боговете насъскваш към
битка.*

XXI, 394.

Достатъчно е да се прочете Пета песен, в която се описват подробно бойни подвизи на богове, за да се види, че поетът ги представя като хора.

Боговете имат свои любимци, на които помагат. Имат и ненавистни люде, на които са готови да причиняват най-големи злини. Заедно със своите деца от смъртни те страдат. Тетида скърби за своя син Ахил, когато той страда за своя приятел (XXIV, 105). А Зевс, върховният бог, се държи грубо и жестоко със своята съпруга Хера. Той не само не споделя нищо с нея, но и не позволява тя да се интересува за неговите решения, действия и постъпки.

*Хайде покорно седни и послушай ти мойта повеля!
Даже от цял Олимп всички безсмъртни не ще ти
помогнат,
щом срещу тебе насоча ръцете си непобедими.*
I, 565–567.

Надарени с безсмъртие и вечна младост, боговете в „Илиада“ не са абсолютно всемогъщи и всесилни. Дори и над Зевс властвува всесилната и непобедима Мойра — богинята на съдбата. Боговете приемат дарове и биват омилостивявани от хората с жертви. Мойра единствена не се поддава на подкуп: нейните предопределения и решения остават неизменяеми. Както ахейците се подчиняват на Агамемнон и троянците на Приам, така и боговете са подчинени на неумолимата Съдба. И тука паралелът е пълен, макар че боговете се представят като същества, които във всяко отношение стоят по-горе от човека.

Всесилието и всемогъществото на боговете е използвано твърде много в поемата. Всички заплетени положения се разрешават с тяхна помощ. Нека споменем само намесата на Зевс за връщане трупа на Хектор (XXIV, 23–187). Ахил се отказва от саморазправа с Агамемнон поради намеса на Атина Палада (I, 194 и следващите). Напразно някои се опитват да тълкуват това място като глас на съвестта: за онова време е било естествено да се срещат богове в сюжета на една поема.

В поемата има десетки главни герои, а участващите лица са няколкостотин. Всеки герой обаче е обрисован като индивидуален, отделен, самостоятелен. Шаблонът е избягнат. Наистина героите имат и общи черти. На първо място това е техният мироглед. Те вярват в боговете. В оная епоха това е било естествено. Вярва в боговете и поетът. Той представя хората като безсилни и слаби по отношение на всесилието на боговете и затова често смъртните очакват помощ от безсмъртните. Омировите герои са „възрастни деца“. Техните радости и скърби обаче са и наши. Те са ту великодушни и кротки, ту користолюбиви и лукави, понякога егоистични и себични, понякога пък са готови да жертвуват своята слава и успех за доброто на другите. На тия герои са присъщи чувствата, които имат изобщо хората: те се страхуват и радват, обичат своите деца, мечтаят за слава и почести, за тих домашен кът и богатство. С една дума, това са хора в пълния смисъл на думата.

Отделните герои имат основни характерни черти. Ахил се откроява с младежки пориви, старият Нестор — с мъдрост, Аякс Теламонов — с непоколебимост, Диомед — с безгранична смелост, Одисей — с хитрост и т.н.

Между всички герои на първо място стои Ахил. Той е вожд на мирмидонците, син на техния владетел Пелей и на морската богиня Тетида. По време на описваните събития в „Илиада“ е на около 27 години, красив, властен, буен, силен и честолюбив. Тия му качества го правят идеален епически герой.

Ахил проявява своята власт още в началото на поемата, когато по своя инициатива свиква ахейските вождове на съвет, за да решат какво трябва да направят за прекратяване на чумата сред войската. Когато пък жрецът Калхас не смее да посочи виновника за бедата, Ахил му говори:

Смело кажи ни ти волята божия, както я знаеш.

.....

*Никой, догдето съм жив и с очите си гледам земята,
никога тука при кухите кораби няма да вдигне
тежка ръка върху тебе, дори да е сам Агамемнон.*

I, 85, 88–90

Младежката разпаленост е показана и в оня момент, когато Агамемнон заплашва Ахил, че ще му вземе със сила Бризеида. Тогава героят се колебае и обмисля

*Другите бързо да пръсне и сам да убие Атрида
или да спре яростта си, гнева си голям да потисне.*

I, 191–192

В гнева си той не подбира думи срещу Агамемнон. Те се сипят като градушка против вожд на цялата войска.

*Ах ти, пияницо, с кучи очи и сърце на кошута!
Смелост ти никога нямаш да тръгнеш с войската за
битка.*

I, 225–226

Обидата е много голяма, защото за древните люде кучето е символ на безсрамие, а кошутата — на страхливост.

Възбуденият герой се заклева да не взима вече участие в сраженията „за честта на Менелай и Агамемнон“. Повече не може да се покорява на вожд, който според него е „користолубец алчен, облечен в безсрамие“, „цар тунеедец, страхливец“.

Гневът на Ахил е движеща сила в цялата поема. Героят гори от желание да мъсти. По негова молба Тетида измолва от Зевс наказание за ахейската войска: честолубивият герой иска и войската да разбере на дело колко голямо значение има неговата храброст и неговото

участие в битките. Той страда не само от това, че му е отнета скъпата награда, но и от начина, по който е постъпил Агамемнон. Той грубо я е взел от шатрата на Ахил, който се оплаква пред Патрокъл: „Сякаш съм някакъв жалък изгнаник без чест и достойнство“ (XVI, 59).

Омир е подчертал на много места неповторимата храброст на главния герой, на Ахил. Аякс Теламонов е прославян като пръв храбрец, но след Ахил:

*Между мъжете най-храбрият беше Аякс Теламонов,
докато още Ахил се гневеше — Ахил бе по-храбър.
II, 768–769*

Дори Хектор, първият от троянците по смелост и храброст, на няколко пъти изтъква Ахиловата храброст, и то в момента на последния и решителен бой: „Ти си от мене по-храбър и с копие много по-силен“ (XIX, 219). А и сам Ахил знае своята сила и храброст. Той не само изтъква, че в „битка жестока победа най-славна печелят“ неговите силни ръце, но и говори на Астеропей: „Рожби на клети бащи срещу моята мощ се опълчват“ (XXI, 151).

Храбростта на героя изпъква преди всичко чрез делата му. Битките, в които той участва, са най-хубавата прослава на неговото юначество. Когато е нападнат от речния бог Скамандър, който го залива с огромни вълни, героят страда, че може да загине безславно. В тоя върховен момент, когато борбата е на живот и смърт, той казва:

*Хектор, най-смелият воин във Троя, да бе ме
погубил!*

*Храбър мъж би ме убил и от храбър би смъкнал
доспехи.*

*Днес ми отсъжда съдбата да имам аз смърт
недостойна,*

*грабнат от тази голяма река като малко свинарче,
дето през буря порой го отвлича при опит да мине.*

XXI, 279–283

Героят е чувствителна натура. Той може силно да мрази и силно да обича, способен е за велики пориви, еднакво силни в обичта и в омразата, в отмъщението и състраданието, може да проявява и нежни бащински чувства. Ахил има син, Неоптолем, който по времето на войната е бил възпитаван на остров Скирос. Над Патрокловия труп героят излива своята душа и говори за своите най-съкровени чувства:

*Друже, преди да загинеш, надежда в душата си
имах*

*мен да убият далече от конеразвѣдния Аргос,
тука при Троя, а ти да се върнеш обратно във Фтия,
моего чедо да вземеш от Скирос на черния кораб,
него дома да откараш и там да му всичко покажеш:
мойте имоти, робини и нашата къща висока.*

XIX, 328–333

Бащините чувства са изразени много пестеливо, но от тях блика дълбока обич. В поемата обаче е отделено много по-голямо място на другарската обич: неповторимата привързаност на Ахил към Патрокъл. Яростният гняв владее душата на героя. Нито думите на Аякс Теламонов, нито мъдрите слова на Одисей, нито бащински нежните думи на възпитателя Феникс смирят гнева на Ахил. Още по-малко са в състояние да прекършат гнева му обещаните щедро скъпи подаръци, защото той е най-малко алчен от всички Омирови герои. Затова си остава в палатката, не жали падащите в бой ахейци. Когато обаче положението става съвсем опасно и врагът напирва в стана, Ахил отстъпва пред молбите на Патрокъл и му дава бойните си доспехи, колесницата с божествените коне и своите войски, за да отблъсне троянците. Нещо повече: сам Ахил свиква войските, подрежда ги и ги насърчава. След като Патрокъл пада от ръката на Хектор, гневът на Ахил става действена ярост. Омразата към Агамемнон секва, чувството на лична обида прераства в яростно желание за мъст. Той се упреква, че му е позволил да влезе в боя:

*Него, Патрокла, от всички другари най-много
обичах,
както живота си свиден, а сам го погубих неволно.
XVIII, 81–82*

Сега вече той не иска нищо друго, освен да победи и да отмъсти за своя любим другар, като убие неговия убиец, като убие Хектор. Нищо, че майка му, морската богиня Тетида, го предупреждава: съдбата е решила, че ако убие Хектор при схватка с него, и той наскоро след това ще бъде убит. Ахил обаче е готов и на това и без колебание заявява: „нека веднага умра“ след отмъщението.

Големият гняв и страшната ярост правят героя жесток и безсърдечен. Това е много по-естествено за онова далечно време, но е понятно и за съвременника: голямата неправда изисква голямо възмездие.

Хектор бива убит в единоборство от Ахил. Това обаче не насища гнева му. Скръбта по Патрокъл все повече и повече усилва неговата ярост. И той влачи трупа на убития прославен троянски герой из полето, след като го е завързал за колесницата си. Омир сам окачествява тази постъпка на Ахил като „дело позорно“.

Силните чувства изморяват човека. Те не могат да продължават безкрайно. Гневът на Ахил и омразата му движат действието на поемата, но героят не може да остане вечно да плаче за своя приятел. Голямата страст трябва да намери изход. Убийството на Хектор не е разрешило въпроса за нейното утоляване. По внушение на боговете Приам, престарелият баща на Хектор, отива нощем в ахейския стан, за да измоли от Ахил трупа на своя най-любим син. А Приам е имал петдесет сина! Старият троянски цар трогва Ахил с молбите си, с припомнянето за баща му Пелей и за преходната човешка съдба. Плаче старецът и коравосърдечният воин е победен. Той жали дълбоко в душата си самия Приам и решава да му даде трупа на Хектор, като се отказва от клетвата си да го хвърли на „псетата и на грабливите птици“.

Щом се насити най-сетне на сълзи Ахил богоравен,

.....
мигом от трона се вдигна и стареца взе за ръката,
трогнат от белите власи, пожалил брадата му
бяла.

.....
„Клетнико! Колко страдания ти си понесъл в
сърцето!“

XXIV, 513 и следващи

В „Илиада“ има и други силни и смели герои, които побеждават в сраженията: Аякс Теламонов и Диомед, Менелай и Агамемнон са юначни, водят много и успешни битки, излизат често победители. Те не са страхливи. Наистина Ахил е представен като най-храбър между храбрите, но това не е достатъчно за един идеален епически герой. И Омир го представя като човек с голямо сърце, който е способен да извърши благороден подвиг на великодушие. Не всеки е в състояние да се покаже благороден и не всеки победител може да погледне със синовно чувство бащата на своя враг. Сцената от последната песен на поемата представя вече Ахил като наистина велик герой.

За милостивото сърце на главния герой се загатва и на други места. Той единствен съжалява гинещия народ и сам свиква вождовете на събрание, за да вземат решение, което би спасило войската от лютия мор. Чувствителната му душа е готова на големи подвизи: било поради омраза, било поради обич, било поради милост. Погрешно е обаче да се смята, че Ахил е човек на настроенията. Поетът ни го представя като разумен герой, който знае какво прави и в момент на жал от обич, и в момент на състрадание.

С тия си качества той е истински национален герой и в продължение на векове неговият подвиг, неговият живот и дела са били пример за родолюбие. Ненапразно се разказва, че Александър Велики имал винаги за свой идеал Омировия главен герой. А у Ахил са събрани всички достойнства, които трябва да притежава един епичен герой според схващанията на оная далечна епоха: съзнание за национално величие, притежаване на войнствен и родолюбив дух, готовност да се жертвува животът за чест и за слава.

Според митологията Троянската война е станала заради красивата Елена. Поемата обаче е с военен сюжет и сред многото ѝ герои се срещат сравнително малко жени. Омир излиза от познат мит на тогавашните читатели и слушатели, за които Елена е всепризната красавица. Той не рисува портрета на героинята, както това е направил за Терсит във Втора песен. Никъде Омир не описва нито цвета на лицето на Елена, нито цвета на кожата ѝ, нито косата ѝ. Само в честите епитети „хубавокоса“ и „белораменна“ загатва за тях. Но това са епитети, които получават и други героини в поемата. Напразно читателят ще търси описание на нейните очи, на нейния поглед и снага: физическата красота е останала извън обсега на писателската четка. Жената, заради която се води тежка десетгодишна война, остава като неповторима красавица, но всеки читател и всеки слушател трябва сам да си представи красотата ѝ: идеалното не се поддава на описание. Затова Омир по косвен начин говори за красотата на Елена и още по-силно внушава на читателите неповторимата ѝ хубост. Когато положението на ахейците станало неудържимо и вече сам Агамемнон се разкайва за прибързаната си постъпка, решават да изпратят при Ахил трима пратеници — Одисей, Аякс Теламонов и Феникс. Те трябва да склонят Ахил да се върне в сраженията. Агамемнон се е разкаял и му връща Бризеида, дава му щедри дарове, обещава му още по-големи дарове след свършването на войната. Предлага му се да си избере за жена, която иска от трите Агамемнонови дъщери. Между подаръците има и двадесет пленени троянки, които са

*Първи по хубост и стройност след наша Елена
аргийка.*

IX, 140

Още по-силно е онова място в Трета песен, в което събраните старци на градската крепостна стена виждат отдалече да идва към тях Елена. Те са първенците, начело на тях е цар Приам. Всички са мъдри и разумни. И тия отминали вече времето за любов люде казват:

Нека не съдим троянци и медноколенни ахейци,

*че за такава жена те отдавна понасят неволи!
Страшно прилича по свойто лице и снага на богиня!*

III, 156–158

Троянците са затворени в своя град. Вече десет години продължава жестоката война. Отчаяние е обхванало водачи и народ. И в тоя момент старците не осъждат Елена, виновницата за страданията.

Какво може да ни даде по-жива представа за голямата красота на Елена от мнението на старците, че за нея заслужава да се води война, свързана с толкова кръв и сълзи? Какво може да бъде по-действено от твърдението на поета, че Ахил ще получи двадесет отбрани красиви троянки, но и те ще бъдат по красота след Елена? Това, което поетът не е могъл да даде в подробности, той ни го поднася чрез въздействието върху другите.

След тия три стиха поетът е вложил в устата на старците и това двустишие:

*Ала макар и такава, тя нека дома си отплува,
повече да не остава за нас и децата ни гибел.*

Гениалният поет не е оставил само първите стихове на възхита, за да не изглеждат старците като смешни влюбени в младата жена. Първото впечатление от красотата ги смайва и те реагират, като оправдават мъките заради нея, но веднага след това у тях заговорва мъдростта. Тя изисква щастие за народа, което налага Елена да си върви. Това никак не намалява честта и славата на Елена като красавица и в същото време повишава достойнството и мъдростта на старците. Затова най-известните специалисти по старогръцка литература и естети (например Лесинг) подчертават действената сила на този начин на предаване на една действителност: тя да се почувствува чрез въздействието, което има върху хората. Никакви подробни описания на физическата красота не биха били равностойни по въздействие с този начин, възприет от поета.

Омир не пропуска случай да говори за пленителната красота на Елена, и то все по косвен начин. Войната се води заради нея, нейният

съпруг и нейният похитител (Менелай и Парис) влизат в единоборство. Никой обаче не отронва и дума против нея. Напротив, едно от условията на единоборството е победителят да получи Елена за законна съпруга. Менелай не се сърди на Елена, не роптае против нея, защото предварително ѝ е простил всичко, дори влиза в бой с по-млад воин от себе си, за да си я получи обратно. Приам пък я кани да седне до него, теши я и желае тя да не се тревожи, защото

Ти си невинна за мен, боговете са само виновни.

III, 164

Само на едно място в цялата поема има употребен обиден епитет за Елена. Главният герой Ахил страда безутешно за убития си приятел Патрокъл. Той плаче над трупа и нарежда, че така много не би страдал дори да е загинал старият му баща Пелей. Нещо повече: не би страдал толкова люто дори да е умрял единственият му син Неоптолем богоравен. Ахил не се храни, нищо не пие, оплаква се, че се намира далеч от родината си и се излага на толкова скърби:

Заради тази омразна Елена воювам с троянци.

XIX, 325

Този изблик на негодувание е понятен за нас, понеже героят страда за приятел, когото обича повече от баща си и от родния си син. В духа на повдигнатия тон на поемата е твърде естествено той да изрече обидна дума за виновницата на тия скърби. В ахейския лагер обаче всички обичат Елена и са готови да се жертвуват за нея. Те няма да се завърнат в своята мила родина, никой няма да си тръгне обратно

*Без да е спал във леглото със жената на някой
троянец,*

без да е сам отмъстил за скръбта и плача на Елена.

II, 355–356

Елена не е доволна от себе си. Дълго време тя наблюдава тая тежка война. Вижда геройството на мнозина воители и от двете страни. Но остава излъгана в човека, заради когото е напуснала дворец, невръстна щерка, братя и дружки. Вижда, че Парис не е оня герой и храбрец, за какъвто го е взела. Тя изповядва на Приам, че се чувствува виновна и желае да умре.

*Трябваше грозната смърт да ме грабне тогава,
когато
заедно с твоя син тръгнах, оставила къща и братя,
също и щерка невръстна, и дружки любими,
цветущи.*

Ала не стана така и сега се стопявам от сълзи.

III, 173–176

Поетът не говори нищо за чувствата на Елена към Менелай. А той излиза победител по време на двубоя с Парис. И тук Омир оставя на читателите и слушателите сами да се досещат за чувствата на Елена: тя вече е разколебана, но при вида на Парисовата красота лесно забравя миналото. Затова заявява, че ще остане вярна на новия си съпруг и няма да търси друг жених.

*За укор достойно ще бъде с чужд да споделям
леглото, троянките мене ще хулят.*

III, 410–411

В Троя Елена е чужденка. Тя е доведена от презморска страна. Заради нея е започнала войната, която продължава десет години и носи нещастие, смърт и глад, лишения и непрестанни тревоги. Жените тръпнат пред мисълта, че могат да бъдат пленени и откарани като робини в непозната и чужда за тях страна. Недоволство от Елена съществува и в многолюдния дом на Приам. В двореца живеят неговите петдесет сина със своите съпруги и дванадесетте дъщери с мъжете си. При това чужденката е красива. А красотата винаги е била

предмет на завист от страна на жените. Омир загатва за настроение против Елена, когато влага в устата ѝ оплаквателните думи върху трупа на Хектор. Плаче и нарежда първа Андромаха, след това ридае майката Хекуба над убития си син. Трета нарежда през сълзи Елена:

*Хекторе! Ти си ми девер най-скъп на сърцето от
всички,*

.....

*нигга от тебе не чух оскърбително слово и хула!
Даже когато ме някой кореше в двореца Приамов —
девер било или зълва, или гиздопола етърва,
или свекървата — свекърът благ като татко ми
беше, —
ти ги съветваше винаги и ги възпираше мъдро
с твойта любезност сърдечна и с твоите ласкави
речи.*

*Аз затова те оплаквам, а с тебе и себе си клета,
тъй като в ширната Троя аз никого вече си нямам
кротък и верен защитник, а всички безкрайно ме
мразят.*

XXIV, 762 и следващи

Това е всичко, което намираме в „Илиада“ за Елена. Тя е представена като неповторима красавица, която е принесла в жертва на любовта семейство, богат съпружески дом и дори майчин дълг. Пред нейната красота всички се прекланят, никой не я укорява. В „Одисея“ поетът доизгражда нейния образ. Там вече тя е представена като съпруга на Менелай, която е напуснала Парис, разкайва се за постъпката си и живее спокоен и тих живот. За древните читатели и слушатели обаче митът е бил известен и те са знаели за съдбата на Елена. Затова даденият образ в „Илиада“ е бил за тях твърде поетичен и въздействащ. За тях Елена е преди всичко героиня на голямата война и символ на неповторима красота с най-голямо въздействие върху хората. Такава остава и за нас.

Първите седем стиха звучат на гръцки език и се скандират по следния начин:

Менин аейде, теа, Пелеиадо Ахилеос
уломенен, хе мюри ахайойс алге стеке,
полас д'ифтимус псюхас Ауди проиапсен
хероон, аутус де хелориа теухе кюнесин
ойонойси те дайта — Диос д'етелейето буле,
екс ху де та прота диастетен ерисанте
Атрейдес те анакс андрон кай диос Ахилеус.

Александър Милев

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.